

**МАТЕРІАЛИ
ОДИНАДЦЯТОГО МІЖНАРОДНОГО
ФЕСТИВАЛЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ**

Том I

УДК 37.0:001.895+373.2+373.5+37.018-46

М 34

М34 Матеріали XI Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій / [Упор. Назаренко Г. А.]. – У двох томах. Том 1. – Черкаси: КНЗ «ЧОПОПІ ЧОР», 2019. – 198 с.

УПОРЯДНИК:

Назаренко Г. А., проректор з науково-методичної роботи КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук, професор

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бех І. Д., доктор психологічних наук, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту проблем виховання НАПН України;

Кириленко С. В., доктор філософських наук, кандидат педагогічних наук, доцент, начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України;

Чепурна Н.М., ректор КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти і науки України

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом КНЗ «ЧОПОПІ ЧОР»

Зам. № 1817 Тираж 100 пр.

18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

<i>Бех І. Д.</i> ВИХОВАНЕЦЬ НА ШЛЯХУ ДО ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ: КОМПОНЕНТНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ.....	5
<i>Журба К. О.</i> ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ.....	12
<i>Шкільна І.</i> МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	19
<i>Третяк О. П.</i> ВИХОВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	24
<i>Рейпольська О.</i> ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	28
<i>Лохвицька Л., Михайленко О.</i> ФОРМУЄМО У ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕСНОТИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗА ПОСІВНИКОМ «ДОБРІ ПОРАДИ НА ЩОДЕНЬ».....	34

РОЗДІЛ ІІ.

ІННОВАЦІЇ У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

<i>Барабаш О. І.</i> ІНТЕГРАЦІЙНІ ВАРІАЦІЇ РИТМОПЛАСТИЧНОГО ІНТОНУВАННЯ В ОСВІТНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ.....	38
<i>Дощенко І. О.</i> ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ ДОШКІЛЬНИКА НА ОСНОВІ ТВОРЧОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ЗА В.О.СУХОМЛИНСЬКИМ.....	42
<i>Романець І.В.</i> «ВІД ДОШКІЛЛЯ ДО НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ» - ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ.....	45
<i>Шестопалова І. М.</i> ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГРА З ЕЛЕМЕНТАМИ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ «ВІДУН».....	48
<i>Криворотько М. М., Тхоренко І. І., Дубицька А. І.</i> ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ПРОГРАМА КОМП'ЮТЕРНОГО ГУРТКА «КОМП'ЮША».....	52
<i>Семенова А. В.</i> АВТОМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОГРАМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	59
<i>Кусік І. М.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ.....	63
<i>Ступницька Ж. О.</i> ВИВЧЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДУ.....	65
<i>Ришчовська Т. В.</i> АУДИТ ЯК ФОРМА САМОДОСЛІДЖЕННЯ ТА САМОДІАГНОСТИКИ ДОШКІЛЬНИКІВ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КУРСУ «ДОШКІЛЬНЯТАМ - ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ».....	68
<i>Ришчовська Т. В., Ярошинська О. В.</i> МАЛЯТАМ ПРО ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ ЧЕРЕЗ ПРОЕКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	71
<i>Дмитренко Т. С.</i> РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ.....	74
<i>Шутюк Н. М.</i> ДОСВІД РОБОТИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «АФЛАТОТ» СОЦІАЛЬНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	77
<i>Сухоносова Л. О.</i> АДВЕНТ – КАЛЕНДАР ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОБОТИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ВИДАТНОЇ ПОСТАТІ УКРАЇНИ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	81
<i>Метасьова Н. С.</i> ВІЗУАЛІЗАЦІЯ РОЗВИВАЮЧОГО МАТЕРІАЛУ – НЕЗАМІННИЙ ЕТАП В РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ.....	83
<i>Лобуренко Л. І.</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ТЕАТРІ ДИТЯЧОЇ МОДИ.....	85
<i>Косенко Н. М.</i> ПРОЕКТ «РОЗУМНА ФІЗКУЛЬТУРА» В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	88
<i>Григоренко М. О.</i> ЕСТОНСЬКИЙ ПРОЕКТ «ЧИТАЦЬКЕ ГНІЗДО» У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	91
<i>Новікова І.В.</i> СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ «ЧАРІВНЕ НАМИСТО» ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА НАВЧАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	93
<i>Стукало О. І.</i> ЯК ЗБЕРІГАТИ ЗДОРОВ'Я МАЛЕЧІ НА МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	96
<i>Радченко І., Данильченко С.</i> СИСТЕМА ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ КОМУНАЛЬНОГО ДНЗ «ЛІАСТІВКА» МІЛОВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	101
<i>Савченко Л. І., Стадніченко Ю. Г.</i> СТЕП-АЕРОБІКА В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	104
<i>Рижкіна Л. В.</i> МУЛЬТИПЛІКАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЯ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	107
<i>Косяничук Д. П.</i> ПРАКТИКИ УВАЖНОСТІ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	109

4. Brown, J. & Isaacs, D. (2005). *The World Cafe: Shaping Our Futures Through Conversations That Matters*. San Francisco: Berrett – Koehler Publishers.

ВИХОВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Третяк О.П., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри мов та літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка,

Накопичений науковий потенціал у педагогічній науці і практиці дозволяє забезпечити ефективність визначених нами педагогічних умов виховання життєвих цінностей молодших школярів у навчально-виховному процесі початкової ланки школи, які були реалізовані у ході формуального етапу експерименту на базі експериментальних навчальних закладів.

Розроблена нами методика виховання життєвих цінностей у молодших школярів ґрунтувалась на гуманістичній етиці і включала використання виховного потенціалу уроків та позаурочної діяльності, що дозволило розширити коло знань про людину як найвищу цінність, сприяло усвідомленню необхідності ціннісного ставлення до людини, етикетних норм, формуванню моральної поведінки, позитивного ставлення до інших, визнання їхніх прав і мотивацію до застосування моделей поведінки, орієнтованих на цінності людяності, гідності, справедливості, толерантності, відповідальності.

Навчально-виховний процес початкової школи характеризує суб'єкт-суб'єкту діяльність вчителів і учнів, спрямовану на:

- поглиблення знань, їх систематизацію про життя і життєві цінності;
- розвиток емоційної сфери, рефлексії, як умови переживання значущості життєвих цінностей на особистісному рівні та інтеріоризації моральних цінностей;
- організацію самостійної діяльності та формування позитивного морального досвіду учнів 1–4-х класів у життєвих і змодельованих ситуаціях.

В організації навчальної і виховної діяльності молодших школярів вчителі, на ряду з традиційними, також використовували інноваційні форми і методи виховання життєвих цінностей, що відображає досягнення вітчизняної і зарубіжної педагогічної науки і практики.

Вчителі ставили за мету використовувати виховний потенціал уроків „Я і Україна”, „Громадянська освіта”, „Читання”, „Української мови”, „Основи здоров'я”, „Музики”, „Образотворчого мистецтва” у ході яких не лише формувалися знання, необхідні уміння і навички, а й зразки і досвід життєвих цінностей.

На початку уроків вчителі експериментальних груп, як правило, використовували прийом „*етичного заряду*”, який поєднував побажання та очікування педагога і дітей і виконував роль певної етичної установки на життєві цінності. „Етичний заряд” орієнтував дітей на створення доброзичливого клімату в учнівському колективі через оптимістичний прогноз їхньої поведінки та психологічну установку на повагу оточуючих і один до одного, на емоційне тепло і взаєморозуміння, де ніхто не буде скривджений чи обділений увагою. Це також допомагало вчителю бути доброзичливим, краще розуміти дітей. „Етичний заряд” відіграв роль як розрядки, так і зарядки позитивом і використовувався також по завершенню уроків, налаштовуючи дітей на наступний день.

На уроках „Я і Україна”, „Я у світі” з метою виховання життєвих цінностей використовувався потенціал занять на тему: „Про тебе самого”, „Родина, рідня, рід”, „Людина серед людей” в 1–2-х класах та „Людина”, „Людина серед людей”, „Людина в суспільстві”, „Людина у світі” в 3–4-х класах, де вчителі намагалися розкрити взаємодію людей у колективі, родині, суспільстві, організовували активне спілкування дітей у природному і соціальному оточенні, що сприяло набуттю досвіду особистісного ставлення

до людини як цінності. У ході уроків піднімалися проблеми людського „Я”, дитячої дружби, товаришування, конфліктів, допомоги, любові до батьків, бабусь і дідусів, поштового ставлення до старших, піклування про молодших, хворих як життєвих цінностей.

Уроки літературного читання та позакласного читання слугували ілюстрацією до того як повинна чи, навпаки, не повинна поводитись людина у своєму ставленні до інших, а також були важливим чинником виховання у молодших школярів життєвих цінностей завдяки емоційній насиченості художніх творів, що справляє на дітей велике враження, примушує емоційно пережити ту чи іншу ситуацію і через правильно розставлені виховні акценти інтеріоризувати моральні цінності, які стають надбанням особистості, характеризують її моральний і життєвий світ.

На уроках літературного читання використовувалася „Діаграма Вена” при характеристиці спільного чи відмінного у поняттях, якостях, діях, що допомагало дітям краще розуміти твір, знайомило з основами аналізу та порівняння прочитаного. З цією метою вчитель малював два кола, що перетиналися, де спільні характеристики записувалися у місці перетину кіл, а відмінні – в окремі кола. Для шестирічних дітей замість слів підбирались умовні зображення, що відповідали назвам поняттям. Тоді вчитель не записував на дошці слова, а прикріплював відповідні малюнки. Робота проводилася спочатку у парах, потім у малих групах (четвірках) і підсумковим етапом було складання колективної діаграми на дошці. Наприклад, під час знайомства з поняттям „справедливість”, „відповідальність”, „телерантність”, учні порівнювали поняття і вчинки, давали їм характеристику, що сприяло формуванню адекватної оцінки дітьми власних вчинків та вчинків оточуючих та ставлення до них.

У роботі над характеристикою героя учитель називав якості персонажів і просив учнів навести приклади, що їх підтверджують; дітям пропонувалося самостійно назвати якості характеру; порівняти героїв одного твору з героями інших творів, що сприяло вихованню ціннісного ставлення до людини у молодших школярів, а також вміння сприймати інших, розумінню їхньої поведінки.

Інтерес у дітей викликала робота з піктограмами. Сутність методики „Піктограми” полягала у передачі вербального поняття через його образ. Сама назва – піктограма – означає рисунковий лист, коли предмети, події і дії позначаються малюнками чи умовними знаками. „Піктограми” дозволили одержати досить ґрунтовні відомості, що стосуються не тільки особливостей наочно-образного мислення, але й особливостей емоційного стану дітей, спрямованості їхньої свідомості, моральних якостей. Наприклад, вчителька Павлова Т. І. (ЗШ №29 м. Кіровограда) після читання оповідання Василя Сухомлинського „Сьома дочка” запропонувала визначити, яка „маска-підказка” відповідає образу кожної доньки?

А під час бесіди у третьому класі про людські чесноти, вчитель Мальована Л.М. (ЗШ №29 м. Кіровограда) запропонувала з’єднати з веселим обличчям ті якості, які допомагають радіти, а з сумним – ті, що заважають, примушують сумувати. Після виконання завдання учні пояснювали свій вибір. Вчитель Мироненко Н.М. (ЗШ №16 м. Кіровограда) на виховній годині у першому класі запропонувала роздивитися „маски-підказки” та вибрати ту, яка припала до вподоби. Під час обговорення діти пояснювали яка маска сподобалася і чому? У кого буває такий вираз обличчя? У яких випадках? Чи буває такий вираз обличчя у вашій мамі, бабусі, друга? Якщо так, то коли? Чи буває у дітей такий вираз обличчя? Якщо буває, то за яких обставин? Вчитель Коваленко Н.В. гімназії № 5 ім. Тараса Шевченка у першому класі на виховній годині „Подорож на планету „Емоцій” роздала дітям картки із зображенням пустих кружечків, під якими були підписані назви емоцій, а діти мали намалювати у кружечках обличчя з відповідним настроєм.

Використані нами у виховній діяльності „піктограми” допомагали учням закріпити такі позитивні моральні почуття, як радість успіхам своїх друзів, переживання за спільну справу, співчуття, вміння розрізняти настрої і емоції оточуючих людей.

Метод „взаємних запитань” використовувався на уроках літературного читання та позакласного читання, ставлячи одне одному запитання стосовно головної думки тексту, вчинків персонажів, відтворення основних ідей, важливої інформації, що містилася у тексті.

Важливо, щоб учні ставили не лише буквальні запитання (Що? Де? Коли?), а й запитання, які стосуються ідеї (Чому? Що буде далі? Чого навчає твір? Над чим ми мусимо задуматися після читання таких творів? Що дає підстави так думати? Як це впливає на наше життя? тощо).

Наприклад, учні другого класу після читання оповідання М. Трублаїні „Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку” відповідали на взаємні запитання: „Кого б з героїв ти вибрав би собі у друзі і чому?” Сашко М. написав: „Спочатку я своїм другом вибрав лебедя, бо вважав його красивим і хорошим птахом. Але пізніше я зрозумів, що лебідь може бути жорстоким і погано ставитися до інших, думати тільки про себе. Тому я обираю другом жабу і горобчика. Хоча жаба була негарна, а горобчик сіренький, непомітний вони допомогли врятувати рибку, бо мали добре серце, були співчутливими. Друга треба вибирати за добре серце, а не красу.”

Прийом „збережи останнє слово для мене” допомагав глибше осягнути сутність морально-етичних цінностей. Учням пропонувалось виділити найбільш цікавий уривок тексту, або такий, що змусив їх пережити, зачитати його в слух, вислухати думку товаришів і, насамкінець, прокоментувати його. Це спонукало учнів замислитися на людськими стосунками, характерами, переживаннями, причинами їхніх вчинків. Окрім того, діти мали запропонувати варіант вирішення проблеми через вияв ціннісного ставлення до людини (допомога, співчуття, турбота). Так, після читання оповідання В. Сухомлинського „Добре слово” на уроці з позакласного читання, Микола Д. (2-й клас) на запитання: „Які побажання ви висловили б своїм рідним?”, відповів: „Не шкодувати добрих слів, бажати всім здоров'я, добра, миру і спокою”.

На заняттях з позакласного читання важливо було опиратись на почуття і переживання вихованців, враховувати їхній моральний досвід і знання, що сприяло ефективному вихованню почуття гідності, справедливості, толерантності, людяності молодших школярів, що підтверджує заняття з позакласного читання, проведене у 3 класі „В. О. Сухомлинський. Кожна людина повинна”.

Ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів через художні образи літературних творів сприяло формуванню уявлень про життєві цінності. Тематика творів відображала різні сторони життя і діяльності людини, сприяла розширенню світогляду дітей, їхніх знань, засвоєнню найважливіших життєвих цінностей, вихованню моральних почуттів, шанобливого ставлення до батьків, людей старшого покоління [3, с. 72].

Уже в добукарний період діти знайомляться з формами звертання до дорослих і дітей, особливостями використання мовленнєвого етикету, які використовуються у спілкуванні з людьми різного статусу і віку, вчать поважати членів своєї родини, взаємодіяти з однолітками.

На уроках з української мови учні 1-2-х класів вивчають звертання, слова ввічливості та їх вживання у народній традиції, різних життєвих ситуаціях, третьокласники вчать складати привітання, запрошення, писати листи, де б вони могли показати ціннісне ставлення до інших людей. І, навпаки, усвідомлення школярами негативного впливу вульгаризмів, нецензурної лексики дозволило дітям уникати їх використання у своїй мові та сприяло налагодженню стосунків з однолітками та дорослими. Четверокласники, вивчаючи тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу цікавляться людьми, які прославили рідне місто чи село, можуть назвати відомих людей минулого і сьогодення, вивчають особливості національного мовленнєвого етикету та його вживання у сім'ї, школі (ставлення до учнів, вчителів, технічного персоналу) і громадських місцях (у театрі, на екскурсії, виставці, концерті), що сприяло виробленню відповідної лінії поведінки, шанобливого ставлення до оточуючих.

Життєвим цінностям вчили прислів'я та приказки, які використовувалися на уроках української мови під час проведення хвилинок каліграфії. Вчителі пропонували учням каліграфічно переписати прислів'я і за його змістом проводив міні етичну бесіду (Наприклад: „Будь щедрим на милосердя, співчуття, розуміння”, „Від ласкавих слів утихає гнів”, „Добрий піклується про людей, поганий про себе”). Робота над прислів'ями та

приказками під час формувального експерименту була досить різноманітною. Дітям пропонувалося:

- знайти частини прислів'я чи приказки та об'єднати їх;
- поміркувати над змістом прислів'я чи приказки;
- вибрати прислів'я, яке відповідає головній думці прочитаного твору;
- навести ситуацію з життя, що відповідає змісту прислів'я.

Використання прислів'їв та приказок позитивно вплинуло на засвоєння цінностей життя молодшими школярами, переконувало дітей у необхідності ціннісного ставлення до себе та до інших. У прислів'ях відображено досвід багатьох поколінь, накопичений протягом століть, який відображає певні поради чи правила життя, де доступно й образно щось схвалюється чи засуджується. Іноді короткий влучний вислів мав більшу виховну силу, ніж довге „читання моралі”. Прислів'я та приказки мали емоційно-психічний, оцінювальний вплив на свідомість молодших школярів, формуючи у них свідоме бажання бути справедливим, відповідальним, толерантним, поважати та цінувати оточуючих людей.

Курс „Основи здоров'я” виховував у дітей цінності життя, сприяв усвідомленню цінності життя кожної людини, безпечної поведінки, формувал навички протидії негативним впливам. Важлива роль належала блокам „Соціальна складова здоров'я” та „Психічна і духовна складова здоров'я”. Так, в першому класі дітям розкривали сутність унікальності людини, необхідності поважати себе та інших людей, вчили розуміти настрій, усвідомлювати можливі наслідки прийнятих рішень, товаришувати. У другому класі увага зверталася на смаки і захоплення людини, вибір друзів, людяність і співчуття. У третьому класі вивчалася взаємодія з іншими людьми у сім'ї і школі, толерантність, формувались навички ефективного спілкування та поведінки у конфліктних ситуаціях. У четвертому класі діти вчилися розрізняти впевненість і самовпевненість, бажання, можливості і здоров'я, повагу і самоповагу та ін., що мало значний вплив на їхнє ставлення до себе та до інших людей.

На уроках з музики діти мали можливість долучитись до джерела людських емоцій і переживань, втілених в музичні твори, збагатити свою уяву, емоційний досвід, долучитись до моральних і духовних цінностей. Вивчення таких творів як „Мама і я” О. Янушевича, „На що схожа доброта”, „Родинне тепло” М. Ведмедеря, „Дитяча молитва” Г. Китастого, „Різні діти” Д. Кобалевського, „Якщо добрий ти” Б. Савельєва, „Колискова для мами”, „Бабусина помічниця” М. Чембержі, „Дружать діти всієї кулі” Д. Львова-Компанійця утверджували цінності добра, людяності, поваги до інших, толерантності та відповідальності. Натомість, твори „Зайчик драгує ведмедика” і „Гра в гостей” Д. Кобалевського, „Засмучений зайчик” Я. Степового, „Не сварітись” вчили дітей розуміти душевні стани і настрої інших людей, уникати сварок і глузувань у дитячому колективі.

На уроках образотворчого мистецтва діти мали змогу намалювати тих, кого вони найбільше цінують. Як правило діти малювали маму (40,5%), тата (18,6%), бабусю (10,5%), сестричку (8,4%), братика (6,8%), дідуся (5,9%), друзів (4,3%), тітоньку (3,5%), дядечка (1,5%) тощо. А також вчилися фарбами передавати настрої та вгадувати його на малюнках інших учнів. Вихованню цінностей життя у молодших школярів також сприяли теми „Образ людини в мистецтві”, „Легендарні герої в мистецтві”, які супроводжувалися відповідними історичними довідками та характеристиками, етичними міні-бесідами з дітьми.

Практика показала, що у процесі виховання цінностей життя у молодших школярів виникає безліч складних, виховних і навчальних проблем, розв'язання яких потребує комплексного підходу до застосування різних методів впливу чи варіантів їх раціонального поєднання. Ми поділяємо думку Н. Щуркової стосовно того, що „метод виховання – це ініційована педагогом діяльність дитини, що породжує спонтанне соціально-ціннісне новоутворення в особистісній структурі дитини” [4, с. 201].

У нашому дослідженні *методи* виховної роботи конкретизувалися педагогічними техніками, прийомами, вправами, завданнями, іграми, тощо. У ході роботи ми використовували методи, які умовно можна розділити на такі групи – пізнавально-дослідницькі, зворотного зв'язку, наочні, ігрові, практичні та арт-методи.

Пізнавально-дослідницькі методи сприяли формуванню когнітивного компоненту, в основному це були вербальні методи пояснення, роз'яснення, обговорення, етичні бесіди, роздуми („Філософія для дітей”), дискусії („дискусійна сітка”, „запитання до автора”, метод „прес”), рефлексивно-експліцитний метод І. Беха, які сприяли розширенню кола знань про людину як найвищу цінність, а також про людяність, гідність, справедливість, толерантність, відповідальність, вчилися самостійно здобувати інформацію з зазначеної проблеми та усвідомлювали їх роль у власному житті, житті суспільства, необхідності діяти морально у ставленні до інших, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визнавати право інших на ціннісне ставлення до себе, водночас, розрізняти потребу у підтримці і маніпуляції свідомості молодших школярів та формування стійких переконань.

Методи зворотного зв'язку були спрямовані на формування емоційно-ціннісного компоненту, з опорою на емоції і переживання молодших школярів у ході соціального порівняння і проєкції, через асоціації, створення ситуацій успіху („діаграма Вена”, „мікрофон”, „мозковий штурм”, „асоціативний куц”, метод „збережи останнє слово для мене”, „пиктограми”), що сприяло переживанню молодшими школярами цінностей життя, бажання виявляти ціннісне ставлення до життя і отримувати від цього задоволення, а також визначити простір до особистісного вдосконалення.

Ігрові та практичні методи (вправи, творчі завдання, сюжетні ігри, ігри-драматизації, рольові ігри, „галерея”, розв'язання морально-етичних ситуацій, метод „проєктів”) забезпечили формування поведінково-діяльнісного компоненту, а також сприяли виробленню необхідних умінь і навичок, стійких моральних звичок та стереотипів поведінки, вияву цінностей життя у молодших школярів через моральну практику.

Наочні методи (плакати, ілюстрації, схеми, мультфільми, фільми) сприяли кращому засвоєнню знань, розвитку емоційної сфери та встановленню логічних зв'язків через наведені зразки, що відображає перехід від конкретного до абстрактного мислення у молодших школярів.

Таким чином, виховання цінностей життя у молодших школярів на уроках ґрунтувалось на суб'єкт-суб'єктній взаємодії усіх учасників виховного процесу, відповідало віковим особливостям дітей, включало традиційні та інноваційні форми, методи, прийоми і засоби виховання дітей та їх доцільне використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доукіна О. М. Виховання у молодших школярів емпатії до однолітків у сім'ї: Методичні рекомендації / Олена Михайлівна Доукіна. – Кам'янець-Подільський : Видавець Золейко Д. Г., 2007. – 56 с.
2. Журба К.О. Виховання культури гідності молодших підлітків у взаємодії сім'ї і школи: Методичні рекомендації / К.О. Журба. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 72 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Видавничий дім „Освіта”, 2012. – 392 с.
4. Щуркова Н. Е. Новое воспитание / Надежда Егоровна Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 128 с.

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЄКТУВАННЯ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Ольга Рейпольська, кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України*

Важливість розв'язання проблеми проєктування освітнього середовища нині зумовлена необхідністю його цілісного оновлення і приведення у відповідність до загальних трансформаційних змін, які відбуваються в суспільстві. Законами України „Про освіту”